

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) [www. economy.nayka.com.ua](http://www.economy.nayka.com.ua) | № 7, 2020 | 30.07.2020 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2020.7.71](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.7.71)

УДК.330.15

Ю. В. Ущановський,
к. е. н., доцент, доцент кафедри цифрової економіки та міжнародних економічних відносин,
Державний університет «Житомирська політехніка»
ORCID ID: 0000-0001-8760-4410

ІНСТИТУЦІЙНІ ТА МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ АСПЕКТИ МЕТОДОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ СЕРГІЯ ПОДОЛИНСЬКОГО

Yu. Ushchaovski
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Digital
Economics and International Economic Relations, Zhytomir Polytechnic State University

INSTITUTIONAL AND INTERDISCIPLINARY ASPECTS OF METHODOLOGICAL APPROACH OF SERHIY PODOLYNSKY

З'ясовано вплив методології соціологічної науки та марксизму на формування інституційних аспектів у світогляді Сергія Подолинського. Досліджено розуміння вченим категорії додаткової вартості у контексті розвитку інституційної структури суспільства; методологічних підходів антропології, соціології та економічної статистики при вивченні еволюції ремесла та фабрики в Україні.

Розкрито цілісність (холізм) аналізу і широту світоглядної позиції українського вченого до праці людини та її відношення до розподілу енергії на Землі. Зауважено властивий для С. Подолинського антропоцентризм та спорідненість його розуміння корисної (продуктивної) праці з концепцією Франсуа Кене та відмінність у поглядах з Адамом Смітом. Підкреслено, що на думку вченого реальна додаткова вартість створюється тільки працею, що запобігає розсіянню енергії.

Автор підсумовує, що дослідження С. Подолинським економічних проблем в контексті розвитку суспільних інституцій і соціальної структури суспільства; широке використання методології інших гуманітарних наук; надання переваги індуктивному методу в соціально-економічних дослідженнях; прагнення залучити до аналізу економічних явищ і процесів здобутки природничих наук, та еволюція у науковому аналізі від соціології до економіки якнайкраще споріднює його з класичним інституціоналізмом. Такий підхід вченого, що випередив час, органічно вписується в сучасні моделі сталого розвитку та концепцію екологічної економіки.

The influence of the sociology and methodology of Marxism on the formation of institutional aspects in the worldview of Serhiy Podolynsky is clarified. Scientists' understanding of the category of added value in the context of the development of the institutional structure of society has been studied; methodological approaches of anthropology, sociology and economic statistics in studying the evolution of crafts and factories in Ukraine.

The commonality of methodological approaches in the researches of S. Podolinsky and in the works of the representatives of classical institutionalism, in particular in the plane of use of inductive and evolutionary methods, is noticed.

The integrity (holism) of the analysis and the breadth of the worldview of the Ukrainian scientist to human labor and its relation to the distribution of energy on Earth are revealed. In this context, the anthropocentrism inherent in S. Podolinsky and the affinity of his understanding of useful (productive) work with the concept of Francois Quesnay and the difference in views on this category with Adam Smith are emphasized. It is emphasized that according to the scientist, the real added value is created only by work that prevents energy dissipation.

According to the author of the article, it was found that the critical perception of Karl Marx's theory of value added prompted S. Podolinsky to discover a fundamentally new concept of the theory of value, built on the principles of preserving the Earth's energy budget.

The influence of S. Podolinsky's ideas on V. Vernadsky's theory of the noosphere and M. Rudenko's theory of energy of progress is emphasized.

The author concludes that S. Podolinsky's study of economic problems in the context of the development of social institutions and the social structure of society; extensive use of the methodology of other humanities; giving preference to the inductive method in socio-economic research; the desire to involve in the analysis of economic phenomena and processes the achievements of the natural sciences, and the evolution in scientific analysis from sociology to economics best relates it to classical institutionalism. This approach of the scientist, ahead of time, organically fits into modern models of sustainable development and the concept of ecological economy.

Ключові слова: *методологія інституціоналізму; інституції; додаткова вартість; енергетична теорія С. Подолинського; сталий розвиток; фізична економія.*

Key words: *methodology of institutionalism; institutions; surplus value; energy theory of S. Podolinsky; sustainable development; physical economy.*

Постановка проблеми. Науковий доробок Сергія Подолинського, українського мислителя з оригінальним світоглядом, привертав увагу дослідників різних галузей знань. На здобутки вченого в галузі економічних досліджень звернули увагу ще в кінці 50-х рр. ХХ ст. в Інституті економіки АН УРСР дослідники Л. Корнійчук і І. Мешко [1], а згодом відомий дослідник зі Львова С. Злупко [2]. Праці названих вчених створили підґрунтя для оцінки економічної спадщини вченого у теперішній час: в історію економічної науки Сергій Подолинський увійшов, передусім, як творець школи фізичної економії, як вчений, що аналізував додаткову вартість у площині збереження енергії Землі.

Сучасний інституціоналізм сприяє міждисциплінарній взаємодії між економікою та іншими науками про суспільство, дозволяє долучити до економічного аналізу соціальні, психологічні, правові, політичні етнокультурні чинники та надати його методології багатомірності у вивченні складних антропоцентричних систем.

Незважаючи на вагомий здобутки у поширенні, популяризації та вивченні багатогранної наукової спадщини видатного українського вченого, її тільки почали досліджувати на основі науково-дослідної програми інституціоналізму. Зокрема на початковому етапі дослідження перебувають проблеми холізму та антропоцентризму у теорії вартості (цінності) у працях С. Подолинського, потребує уточнення його вплив на вчення про біосферу В. Вернадського, теорію енергії прогресу М. Руденка та формування нової парадигми розвитку на основі інституційного міждисциплінарного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження наукової спадщини вченого на сучасному етапі пов'язаний із діяльністю «Наукового товариства імені Сергія Подолинського», очільником якого є проф. В. Шевчук. Члени товариства зосередили увагу на створенні, на основі наукових здобутків С. Подолинського, моделей: історії національної та світової економічної думки; економічної історії націй і цивілізацій; нової парадигми економічної освіти; достатніх економічних реформ задля забезпечення сталого економічного розвитку та втілення пакету пріоритетних ініціатив глобальної місії України [3, с.21-36]. У цій площині працюють: Т. Акімова, В. Небрат, Н. Супрун (енергетична підхід Подолинського в концепції сталого розвитку); Л. Возна (дослідження ентропії в аналізі стійкості ринкових структур); Л. Ворбйова (енергетична теорія вченого в контексті фізичної економіки Ліндона Ларуша); Л. Гринів (фізична економія у площині сучасних економічних моделей); І. Крюкова (синтез фізичної економії з філософією господарства

С. Булгакова); А. Маслов (цивілізаційна еколого-економічна перспектива наукової спадщини С. Подолинського) В. Фещенко (фізична економія у контексті сучасної економічної теорії) та інші.

Мета статті. Завданням статті є з'ясування інституційних складових у методологічному міждисциплінарному підході С. Подолинського, зокрема проблем холізму та антропоцентризму у теорії вартості (цінності).

Виклад основного матеріалу. Відомо, що класичний інституціоналізм виник у перші десятиліття ХХ століття у працях американських вчених Т. Веблена, Дж. Коммонса, У. Мітчелла на ґрунті *критики ортодоксальних положень класичного лібералізму*. Проте ще до становлення інституційної парадигми, «інституції» та інші її складові елементи ґрунтовно вивчалися у працях *соціологів* та прихильників *марксизму* і *німецької історичної школи*.

Сергій Подолинський стояв у витоків української соціології. Часопис «Громада», який він заснував у 1880 році разом із М. Павликом і М. Драгомановим у Женеві, був виразником соціологічних поглядів Женевського гуртка українських учених, які в останню третину ХІХ ст. відчували значний вплив марксизму і соціал-дарвінізму. Слід підкреслити, що здобутки, передусім, в галузі біології та позитивна філософія О. Конта суттєво вплинули як на перших дослідників соціології, так і на прихильників інституційного аналізу в економічній науці. Досліджуючи соціально-економічне та культурне життя українського народу у своїх ранніх, написаних під впливом широго захоплення соціалізмом, брошурах не уникнув цього впливу також С. Подолинський. «Парова машина» (1875) – перший, виданий українською мовою, утопічний твір про соціалістичне суспільство, а працю «Про багатство та бідність» (1876), автор називав «першим розділом народної політичної економії». Сергій Подолинський прагнув стисло і популярно викласти теорію додаткової вартості Карла Маркса для широких верств населення. У контексті соціологічних досліджень було опубліковано у Женеві монографію: «Життя й здоров'я людей на Україні» (1878).

У дослідженні «Ремесла і фабрики на Україні» (1880) об'єктом аналізу С. Подолинського є процес створення додаткової вартості у площині розвитку *суспільних інститутів і соціальної структури суспільства*. Людина здійснює свою діяльність в процесі взаємодії з іншими людьми, які об'єднані у певні соціальні спільноти, а не відокремлено від них. Вчений досліджує соціальне становище різних груп людей та причини соціальної диференціації на різних етапах суспільного поділу праці від «початку громадського життя» до «великої фабрики із власником-господарем і численними наймитами-робітниками» [5, с.105]. Увага С. Подолинського до проблеми економічних стосунків між класами та аналіз додаткової вартості в контексті закону боротьби за існування, якому підпорядковується суспільне життя, характеризує його як прихильника марксизму. На основі спільного інтересу вчений пропонує знищити боротьбу між людьми: «Коли здобуток хлібом, худобою й іншим добром належатиме однаково всім людям, котрі працювали над його здобуванням, тоді ніколи одна людина не покористується працею іншої. Так само й при всіх здобутках ремісницьких, мануфактурних, фабричних» [5, с.201].

Аналізуючи господарське життя кам'яного, бронзового і залізного віку у праці «Ремесла і фабрики на Україні» С. Подолинський широко залучає *методологічні підходи антропології*, а досліджуючи структуру доходів і видатків ремісників в Україні – *соціології, економічної статистики* тощо. Розвиток господарства у нього охарактеризовано у розрізі еволюції форм розподілу праці. Він зауважує: «Між ремеслом і мануфактурою є найгірша і найголовніша різниця та, що в ремеслі трохи поділу праці й кожен робітник повинен всю її робити сам своїми руками або тільки за допомогою занадто простих струментів. За мануфактури праця вже поділена між громадою людей і хоча, звичайно, кожен з них так само ще робить руками або дуже простим струментом, але раз ураз одну маленьку частину якої праці й через те привчається робити її дуже гарно й дуже швидко. ... Таким чином, не важко зрозуміти, чому в боротьбі з ремеслом останнє слово має залишитись за мануфактурою або взагалі за кожною поділеною і громадською працею» [5, с.155].

Сергій Подолинський у своїх працях застосовував *еволюційний підхід*, який, подібно до *індуктивної методології*, належить до характерних рис класичного інституціоналізму. Індуктивну методологію, прагнення рухатися від аналізу окремих випадків до узагальнень, він вдало використовує, наприклад, аналізуючи вплив впровадження машин на зайнятість населення та її структуру [5, с.178–180; 198-199]. Ще однією спільною рисою між дослідженнями С. Подолинського і класичним інституціоналізмом є прагнення охопити господарську діяльність людини у її *цілісності*, згодом таку особливість аналізу Ян Христіан Сметс у книзі «Holism ad evolutio» (1926) назве *холізмом*. Цілісність аналізу, як і широта світогляду Сергія Подолинського найкраще проявила себе у творі «Праця людини та її відношення до розподілу енергії» (1880), який став справжнім здобутком світової науки.

Вчений ставить за мету: «з'ясувати значення умов, що супроводжують походження праці, представити найголовніші прояви її в житті організмів і вказати на наслідки споживання праці, тобто на наслідки впливу працюючих людей і тварин на навколишню природу»[5, с.204]. Всесвіт для дослідника є *системою*, що не піддається жодним зовнішнім впливам і має вічно незмінну кількість енергії. Залучивши до свого аналізу праці таких відомих фахівців як Гюйгенс, Лагранж, Секкі, Ласаж, Тет, науковець розкриває енергетичні відмінності органічної і неорганічної природи, окреслює зміст поняття «енергія» та аналізує її різновиди. Дотримуючись думки, що відбувається процес розсіювання (ентропії) світової енергії шляхом трансформації її із одного виду у інший, С. Подолинський зауважує, щодо постійного звуження можливостей такого перетворення. На його думку, внутрішня енергія Землі все менше й менше бере участь у формуванні енергетичного бюджету, а сонячна енергія зменшується. Отже, для забезпечення нагромадження енергії потрібні процеси перетворення

постійної енергії (теплоти) у вищі форми, які краще перетворюються на потенційний чи кінетичний механічний рух. Органічне життя на Землі суттєво впливає на розподіл вищих форм енергії. Важливу роль у нагромадженні вищої енергії відіграють рослини: завдяки ним на земній поверхні зберігається сонячна енергія.

Особлива роль у нагромадженні енергії, на думку Сергія Подолинського, належить *праці людини*: «Праця є таке споживання механічної і психічної роботи, нагромадженої в організмі, що має результатом збільшення кількості перетворюваної енергії на земній поверхні» [5, с. 229]. Такий процес нагромадження може відбуватись шляхом: а) збільшення перетворюваності сонячної енергії; б) запобігання розсіюванню наявної на земній поверхні сонячної енергії. Вчений підкреслює, що під словом «праця» він розуміє тільки «позитивну діяльність» організму, спрямовану на нагромадження енергії; застерігає від грубого ототожнення мускульної роботи з корисною працею. Найкращим взірцем корисної праці, на його думку, є правильне землеробство, що збільшує збереження сонячної енергії на земній поверхні. Досліджуючи надходження до організму необхідної для механічної роботи енергії, він порівнював тіло людини з своєрідною термічною машиною, яка здатна перетворювати частину нижчої енергії на вищу, тобто на механічну роботу. Згідно розрахунків Сергія Подолинського праця зберігає енергії в десять разів більше, ніж вмщує сама, повертаючи людям у формі їжі, одягу, житла, психічного задоволення велику суму спожитої на їх виробництво енергії. Фізичне виживання людства залежить від вміння зберігати енергію за допомогою праці. Він підкреслював, що до прогресу здатне тільки те суспільство, яке вміє швидко нагромаджувати енергію.

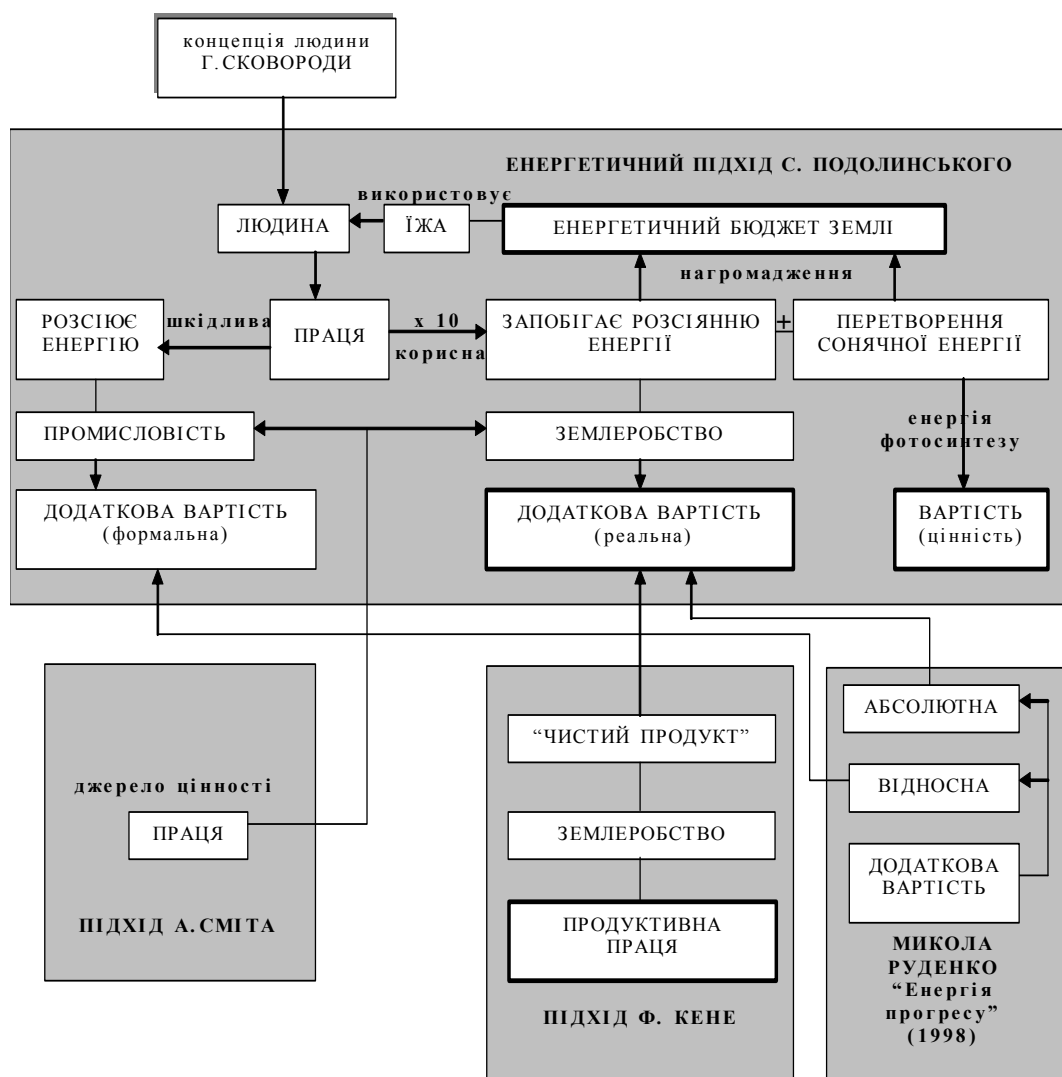
Висновки Сергія Подолинського сьогодні не тільки не втратили актуальності, а навпаки, сприймаються загострено з огляду наукових свідчень наближення людства до певних біофізичних меж: 1) привласнення людьми біомаси Землі сягнуло близько 40% продукції фотосинтезу на суші або 25%, якщо враховувати біомасу океану; 2) руйнування озонового шару, що захищає живий світ на Землі від жорсткого космічного опромінення; 3) деградація близько 35% земельних ресурсів планети; 4) втрата біологічної різноманітності довкілля (від 5000 до 150000 біологічних видів на рік при загальній кількості від 5 млн. до 30 млн. видів); 5) наростання зміни клімату і глобального потепління [6].

Сергій Подолинський вважав суперечливим визначення продуктивності праці західноєвропейськими економістами: Ф. Кене, А. Смітом, С. Сисмонді. Він зауважує: «Ми тепер можемо пояснити ці суперечності так, що праця дійсно не витворює ніякої матерії і що продуктивність праці може полягати лише в тому, що «щось» – теж не створене працею, прибуває до певного предмету. Се «щось» на нашу думку – власне енергія» [2, с. 145-146]. Вчений допускає різні визначення продуктивної праці в залежності від їх функціонального призначення: «Кене каже справедливо, що праця не витворює реальних товарів, тому що праця взагалі не може створити матерії. Але правильно каже і Адам Сміт, тому що все те, чого ми потребуємо в товарах – те, що заспокоює наші потреби, може бути здобуте лиш при помочі праці» [5, с. 307]. Сприймаючи хрестоматійний постулат, згідно якого багатство породжується працею, такий висновок видається досить незвичним.

Поділ праці на корисну й шкідливу, у відповідності до її функціонального призначення, проливає світло і на її участь у створенні додаткової вартості (рис.1). *Реальна додаткова вартість створюється тільки працею, що запобігає розсіянню енергії* (наприклад, в землеробстві). На думку відомого українського правозахисника Миколи Руденка, в даному випадку досить подивитись на вартість як на енергію фотосинтезу, і, «фізіократичні «забобони» ... одразу ж перетворюються на справжню науку» [4, с. 466]. Натомість, формальну додаткову вартість можна створювати і в промисловості, затрачена тут праця не зберігає енергії, але її витрати сприяють задоволенню наших потреб. М. Руденко вважав, що тільки передчасна смерть перешкодила Сергію Подолинському поєднати своє енергетичне вчення із вченням фізіократів.

Отже, критичне сприйняття теорії додаткової вартості Карла Маркса підштовхнуло Сергія Подолинського до відкриття великої наукової ваги. У вченні фізіократів *вартість (цінність) Сергій Подолинський досліджував не як результат еволюції процесів обміну* (що характерно для класичної політичної економії і марксизму), *а з точки зору збереження енергетичного бюджету Землі, окресливши принципово новий науковий підхід в теорії цінності*.

Дослідження Сергія Подолинського було провісником найбільшого наукового синтезу ХХ століття – *вчення про біосферу* Володимира Вернадського. На його думку, людина, людство, його свідомість і розум є новою геологічною силою в історії Землі, що здатна змінювати планету. В. Вернадський зауважив еволюційну неминучість переходу біосфери до вищого у якісній характеристиці етапу: сферу розуму (ноосфери). У його концептуальному підході людині належить головний і визначальний вплив на природні процеси і соціальну організацію суспільства.

Рис. 1. Теорія вартості (цінності) Сергія Подолинського

Микола Руденко застерігав, що ми тільки тоді зрозуміємо Ф. Кене і С. Подолинського, коли, обговорюючи економічні проблеми, оволодіємо космічною свідомістю. Він Підкреслював: «Ми не самі від себе – людство є діючим органом Всесвіту. Саме так його бачив Сковорода. Так бачить і С. Подолинський. І лише тоді, коли ми працюємо на Всесвіт, ми працюємо на себе. Отож і корисність і шкідливість нашої праці вимірюється саме цим, а не нашими побутовими уявленнями про працю» [4, с. 463].

На думку С. Злупка, те, що Ф. Енгельс вважав слабким місцем у теорії економічного розвитку С. Подолинського, виявилось інтуїтивно геніальним: «Подальші дослідження засвідчили, що людина і довкілля – то єдине ціле. І тільки через призму цієї органічності можна забезпечити сталий розвиток економіки і людства в цілому» [7, с. 48].

Висновки. Аналізуючи під впливом марксизму процес створення додаткової вартості С. Подолинський вийшов за межі не тільки теоретичної концепції марксизму, але і традиційних економічних рамок, розглянувши цей процес з точки зору проблеми виживання нашої планети.

Таким чином, дослідження С. Подолинським економічних проблем в контексті розвитку *суспільних інституцій* і соціальної структури суспільства; широке використання методології інших гуманітарних наук; надання переваги *індуктивному* методу в соціально-економічних дослідженнях; прагнення *залучити до аналізу економічних явищ і процесів здобутки природничих наук*, зокрема фізики (закони збереження енергії) й біології, та еволюція у науковому аналізі *від соціології до економіки* якнайкраще споріднює його з класичним інституціоналізмом.

Отже, *цілісний* (холістський), *органічний підхід* до проблеми збереження енергії дозволив Сергію Подолинському, використовуючи досягнення фізики, розглядати економіку як складовий елемент більш складної *парадигми розвитку*, яка б ґрунтувалася на органічній єдності людини і довкілля. Такий підхід

вченого, що випередив час, органічно вписується в сучасні моделі сталого розвитку та концепцію екологічної економіки.

Список літератури.

1. Корнійчук Л. Я., Мешко І. М. Економічні погляди С. А. Подолинського – К., 1958. – 190 с.
2. Злупко С. М. Сергій Подолинський – вчений, мислитель, революціонер. – Львів: Каменяр, 1990. – 192 с.
3. Шевчук В. О. Достатність економічного знання і місія України // Фізична економія: методологія дослідження та глобальна місія України: зб. матеріалів Міжнар. наук. конф. – К.: КНЕУ, 2009. – С. 21-36.
4. Руденко М. Д. Енергія прогресу: Нариси з фізичної економії. – К.: Молодь, 1998. – 528 с.
5. Подолинський С. А. Вибрані твори / Упоряд.: Л. Я. Корнійчук. – К.: КНЕУ, 2000. – 328 с.
6. Вовк В. І. Екологічна економіка як сучасна інтегральна наука. Витоки та засадничі принципи // Відповідальна економіка. Вип. 1. – Луганськ, 2009.– С.33-47
7. Злупко С. Космосогенна теорія економічного розвитку і майбутнє людства (до 150-річчя від дня народження С. А. Подолинського) // Вісник НАН України. – 2000. – №7. – С. 42-49.

References.

1. Kornijchuk L. Ja, Mechko I. M. (1958), Ekonomichni pogljady S.A. Podolynskogo, Kyiv, 190 p.
2. Zlupko S. M. (1990), Sergiy Podolynskiy – vchenyj, myslytel, revolutsioner, Lviv, Kamenjar, 192 p.
3. Shevchuk V.O. (2009), «Dostatnist ekonomichnogo znannja i ekonomichna misija Ukrainy», Fizychna ekonomija: metodologija doslidzhennja ta globalna misija Ukrainy, Zbirnyk materialiv Mizhnar. nauk. konf., Kyiv, KNEU, pp. 21-36.
4. Rudenko M. D. (1998), Energija progresu: Narysy z fizychnoi ekonomii, Kyiv, Molod, 528 p.
5. Podolynskiy S.A. (2000), Vybrani tvory, Kyiv, KNEU, 531 p.
6. Vovk V. I. (2009), «Ecologichna ekonomika jak suchasna integralna nauka: Vytoky ta zasadnychi pryntsypy», Vidpovidalna ekonomika, Vol. 1, Lugansk, pp.33-47.
7. Zlupko S. (2000), Kosmosogenna teorija ekonomichnogo rozvytku i majbutne ludstva, Visnyk NAN Ukrainy, Vol.7, pp. 42-49.

Стаття надійшла до редакції 20.07.2020 р.